

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-וילציג, ראש המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן

בלוג מס' 63: שכר לימוד גבוה – סיוע כספי מוגרל

כפי שדווח לאחרונה בעמוד הראשון של ה"ניו יורק טיימס" (12/12/2006), בשנים האחרונות גילו האוניברסיטאות בארה"ב דבר מעניין ואולי אף מדהים: ככל שהעלו את שכר הלימוד, כך גדל מספר המועמדים הפונים.

התופעה ידועה בעולם השיווק: מחיר = יוקרה. אך בדרך כלל מדובר במותגים בעלי תדמית וותיקה של אמינות, קידמה וכו'. במקרה שלפנינו, התמחר החדש גרם דווקא להעלאת אמינותם של מוסדות להשכלה גבוהה מוכרים פחות, ובוודאי כאלה שנטולים תדמית מוכרת כלשהי.

כמובן, ניתן למצוא גם הסבר יותר "מציאותי" ואובייקטיבי לתופעה. אם המוסד משקיע את הכסף הנוסף בשיפור השירות (הוראה, מחקר, תשתיות וכו'), אזי ניתן להבין מדוע סטודנטים מסוימים יהיו מוכנים לשלם יותר. ואכן, גם זה קורה. מכללה אחת העלתה את המחיר ב-18% בשנה אחת, אך חילקה מחשב נייד "חיים" לכל סטודנט שנה א'. תוך ארבע שנים, היא הצליחה להגדיל את מספר הסטודנטים ביותר משליש, תוך כדי העלאת ציוני רף הקבלה.

ברם, הצעד המשמעותי ביותר שנעשה בכיוון זה – כמעט בכל אלפי המוסדות בארה"ב – הוא הגדלת הסיוע הכספי הניתן לסטודנטים. כלומר, המכללות והאוניברסיטאות האלו אינן דורשות סתם שכ"ל מופרז אלא עושות שימוש מושכל בכסף ומסייעות לסטודנטים הראויים לכך (אקדמית וגם כלכלית) לעמוד בנטל הכלכלי.

במבט ראשון, הדבר די תמוה או לפחות אירוני: במדינה הקפיטליסטית ביותר בעולם, נוקטים המוסדות להשכלה גבוהה במדיניות "סוציאליסטית" תוך חלוקה מחדש של המשאבים בין סטודנטים "עשירים" לסטודנטים "עניים". אמנם אין זו חלוקה מטעם המדינה אלא חלוקה שהיא תוצר של השוק החופשי, אך עובדה זו רק מעצימה את האירוניה. מאידך גיסא, אין זה סוציאליזם טהור; יש במדיניות כזאת יותר מקורטוב של "קפיטליזם", מאחר שכל השיטה מבוססת על מצוינות: קודם מחליטים מי ראוי להתקבל ללימודים על בסיס הישגים אקדמיים ורק אחר כך דואגים שהסטודנטים המבטיחים לא ייפגעו עקב מחסור במשאבים כלכליים.

הגדילה לעשות אוניברסיטת הרווארד. זה כמה שנים תהליך הקבלה הינו מופרד לחלוטין מעניין שכר הלימוד: המועמדים נבחרים רק על סמך הקריטריונים המקובלים (ציונים בתיכון; SAT – המקבילה לפסיכומטרי; קורות החיים של המועמד ובמיוחד פעילות חוץ-לימודית) ועל סמך זה מקבלים או דוחים אותם. רק לאחר שמתקבלת החלטה לקבל את הסטודנט והסטודנט משיב בחיוב, נשלח לאותם "מתקבלים" תיק עב כרס ובו דרישה למידע מקיף אודות המצב הכלכלי של המשפחה. על סמך מידע זה (תוך כדי הצלבתו עם נתונים תומכים), מעניקה האוניברסיטה סיוע כספי – עד שכר לימוד מלא לארבע שנים (שוות ערך ל-\$150,000) – כדי להבטיח שאף סטודנט לא יסורב לימודים עקב אי-יכולת כלכלית.

ומכאן לישראל. כידוע, בימים אלה יושבת ועדה ציבורית מטעם הממשלה (ועדת שוחט) לדון בכמה סוגיות מהותיות הקשורות לעתיד ההשכלה הגבוהה בארץ, ביניהן שכר לימוד. השיטה הנהוגה אצלנו מאז ומתמיד אינה יכולה להימשך: שכר לימוד נמוך ביותר בהתחשב בעלויות וכנגדו לחץ פוליטי המופעל על ידי הסטודנטים להורידו עוד יותר. גרוע מכך: ממשלות ישראל לדורותיהם, באמצעות ועדות כאלה ואחרות, הבטיחו הורדה כזאת אך לא תמיד עמדו

במילתן או קיימו את הבטחותיהן רק חלקית. לעיתים סטודנטים אינם סובלים מחסרון כיס, אך יש גם סטודנטים לאחר צבא אשר כבר יצאו מהבית ונאלצים לכלכל את עצמם.

איך מרבעים את העיגול? מצד אחד, מעלים משמעותית את שכר הלימוד (אולי באופן דיפרנציאלי, על פי העלות של הוראת המקצוע ו/או נחיצותו למשק הישראלי) כדי שישקף ויכסה נאמנה את העלות האמיתית של התואר. מצד שני, נותנים סיוע כספי אמיתי ומשמעותי לכל מי שמתקבל ללימודים – בוודאי על פי קריטריונים אובייקטיביים של הזדקקות כלכלית ואולי גם על פי מפתח של מצוינות (ייתכן גם כאן מפתח דיפרנציאלי שלוקח בחשבון את הרקע הסוציו-דמוגרפי של אותו סטודנט, קרי הפעלת אפליה מתקנת). הנקודה האחרונה די חשובה, לדעתי, מאחר שמלגות שכר לימוד יפחיתו משמעותית את "לחץ החיים" ובתמורה ניתן לצפות מהזוכים להשקיע יותר בלימודים.

האם השכלה גבוהה היא זכות מוקנית במדינה מודרנית? לא. האם היא שירות חיוני? כן. המשמעות היא שאין למדינה "חובה" להבטיח שכל מי שחפץ בכך – אפילו אלה החסרים יכולת או רצון להתאמץ – יוכל ללמוד אחרי תיכון, אולם מצד שני השכלה גבוהה לרוב האוכלוסייה הינה דבר חשוב ביותר לשמירה על האיתנות הפיננסית של המשק בטווח הרחוק. כתוצאה מכך, על המדינה – מסיבות של אינטרס עצמי גרידא ולא דווקא מתוך מדיניות פטרנליסטית-אלטרואיסטית – לעשות את המקסימום כדי שכל מי שרוצה ומסוגל לכך מבחינה אקדמית, יוכל ללמוד ולהתקדם בלי כל קשר למצבו הכלכלי.

ומי יודע: אולי כאשר שכר הלימוד הנומינאלי (לרוב, לא הריאלי) באוניברסיטאות בארץ ירקיע שחקים, יתייחסו אל מוסדות אלה ביותר יראת כבוד. זירת המכללות הפרטיות הן ההוכחה הברורה לכך שכבר היו דברים מעולם.

wilzis@mail.biu.ac.il